

The author reviewed historical official and private correspondence on the activities of the Society of Jesus in the late XVI – the first half of the XVII cent.

It has been stated that official and private correspondence can be considered a source for discovering the activity history of the Jesuit Order in the Eastern-Slavic region in the last third of the 16th - first half of the 17th century. It is rather informative and contains facts that great names of history often sought to conceal.

These letters make it possible to reveal what kind of relations the Order used to have with papal authority as well as with state governments of the region. They bring to light the interaction and confrontation of the Jesuits with certain private people. By virtue of correspondence, it is possible to analyze methods Jesuits used to achieve their goals through other people as well as to indicate means of financial support of houses and missionary activity.

Due to letters, it is possible to find out about the ways and means of Jesuit dissemination in the region, their influence in society, and causes of religious confrontation. It is the correspondence, that contributes greatly to figuring out those facts, confirming the participation of the Order in grand and significant social and political events in the region, the involvement in which the Jesuits sought to keep in the dark.

The official correspondence provides more factual information, therefore raising the awareness about the activities of the Jesuit Order in the region. The private correspondence makes it possible to expand the insight into practices of the Jesuits and the stance of the region`s population on them. In general, the letters if subjected to critical analysis and comparison with other sources will contribute to a comprehensive scientific study of the Jesuit Order in the Eastern-Slavic region in the last third of the 16th and up to the first half of the 17th century. There is a very promising use of these sources in studying the causes of religious as well as social and political conflicts in the region.

Key words: *Society of Jesus, East Slavic region, historical official and private correspondence.*

УДК 027(477.62)“1939/1945“

Є.О. Проценко

БІБЛІОТЕКИ ДОНБАСУ В РОКИ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Стаття присвячена бібліотечним установам на території Донбасу у роки Другої світової війни. За допомогою архівних документів та матеріалів преси автор досліджує питання збереження бібліотечного фонду та мережі бібліотечних установ Донбасу в роки війни, порівнює радянську та нацистську політику щодо бібліотечної справи в регіоні. Відокремлюється особливості діяльності бібліотек регіону на початок війни, в період нацистської окупації та після визволення.

Ключові слова: *бібліотека, окупація, бібліотечний фонд, Донбас, Друга світова війна.*

Серед проблем, які пов'язані з періодом Другої світової війни на теренах України зокрема, Донбасу, важливе місце посідає питання стану культури у зазначений період. Важливим осередком культури є бібліотечні установи, які завжди виконували освітню, виховну, ідеологічну функції. У зв'язку з цим першочергового значення набуває дослідження стану бібліотечної мережі на Донбасі в рамках культурних процесів зазначеного періоду.

Окремі аспекти досліджуваної проблеми відображені в працях С.Л. Андросової [1], К.П. Грімстед [3], В.Є. Калашнікової [10], Д.М. Титаренка [23], О.Ю. Титаренко [24]. Однак обрана тема не стала предметом спеціального дослідження та потребує дослідження.

Хронологічні рамки охоплюють період Другої світової війни (1939-1945 рр.). Для більш повного висвітлення теми залучаються дані, що стосуються довоєнного періоду.

Географічні межі охоплюють Донецьку та Луганську області (на той час відповідно Сталінську та Ворошиловградську).

Метою статті є аналіз діяльності бібліотечних установ на території Донбасу в роки Другої світової війни.

Для досягнення поставленої мети були використані фонди Центрального Державного архіву громадських об'єднань України (далі – ЦДАГО України), Державного архіву Донецької області (далі – ДАДО), матеріали періодичної преси.

Радянська влада сприймала культуру як ресурс державної ідеології, культура розглядалась як поле для діяльності держави, досягнення ідеологічних та пропагандистських цілей. Відбувалось сприйняття культурної практики, в першу чергу, крізь призму державних інтересів, а вже потім з позицій задоволення культурних потреб людини.

Напередодні війни Донбас являв собою провідний промисловий центр, вітрину радянськості, взірець проголошеної інтернаціональності, радянської спільності та пролетарської міської культури. Для влади стало важливим мати постійний контроль над населенням регіону, звертати увагу на підвищення ідейно-політичного та культурного рівня громадян. Саме бібліотеки стали інструментом комуністичної ідеології та пропаганди, виконували виховну та освітню функції.

На Донбасі напередодні Другої світової війни діяло 2063 бібліотек (873 у Ворошиловградській та 1190 в Сталінській областях), що складало в середньому 4,8 % від загальної кількості бібліотек УРСР, з книжковим фондом 5,7 мільйонів книг — 6,5 % від загального книжкового фонду Радянської України [27, арк.9; 20, с.194; 17, с.281-282;]. Приділялась увагу й розвитку мережі дитячих бібліотек, які розглядалися у першу чергу як осередок комуністичного виховання підростаючого покоління. Напередодні війни в регіоні нараховувалось 40 дитячих бібліотек системи Наркомпросу (22 в Сталінській та 18 у Ворошиловградській областях), що складало 1,7 % від загальної кількості по УРСР [27, арк.9]. За кількістю дитячих міських бібліотек - 12, Сталінська область поступалася лише Київській [28, арк.118-119; 21].

Орієнтація на розвиток промисловості та економіки Донбасу вплинуло на особливості формування бібліотечних фондів в регіоні - переважала література економічного та технічного характеру, яка формувала книжкові фонди спеціалізованих установ та відомств, промислових підприємств. Проте задля популяризації читання намагалися комплектувати літературою з різноманітних галузей знань. Чисельну групу становили художні твори зарубіжних, російських та радянських авторів, література політичного спрямування [1, с.133].

Бібліотечні установи Донбасу не оминула участь контролю з боку партійних організацій та вилучення небажаної літератури. Партійні органи отримували інструкції, зі списками книг, які підлягали вилученню. У 1941 р. в бібліотеках тільки Ровеньковського району Ворошиловградської області були реквізовані 200 книжок. У першу чергу підпадала під вилучення література політичного характеру, далі технічного, шкідливі твори знаходили навіть серед дитячої літератури, наприклад, «Курочка-Ряба». Загалом до «Списку забороненої літератури, що підлягає вилученню з книжкового ринку

та бібліотек» (1930 р.) було включено біля 400 назв творів світового дитячого письменства [1, с.148; 10, с.77].

Незважаючи на значну увагу з боку радянської влади до бібліотечної справи, протягом 1930-х рр. робота бібліотек не задовольняла культурних вимог населення республіки, у тому числі, в регіоні. Народний комісаріат освіти УРСР, професійні спілки та інші відомчі організації й підприємства, у виданні яких знаходились бібліотеки, не забезпечували належного керівництва та контролю бібліотечної роботи. У незадовільному стані було забезпечення бібліотек приміщенням, необхідним бібліотечним устаткуванням. Видавництва не виділяли бібліотекам певної частини тиражів літератури, що ними випускалось, а 40% літератури, яку виділяв Книгокультторг зі своїх фондів, не забезпечували повністю потреб населення. Органи народної освіти на місцях, професійні та інші організації недостатньо перевіряли якість комплектування та збереження книжкових фондів, не слідкували за своєчасним фінансуванням та використанням виділених коштів. Саме тому виникали випадки, коли бібліотеки витрачали відпущені асигнування на комплектування не за призначенням. Підготовка бібліотекарів відставала від потреб бібліотечної мережі, водночас кваліфіковані кадри часто працювали не за фахом [2, с. 17; 17, с.150].

Прикладом безвідповідального ставлення до бібліотечних споруд може слугувати історія спорудження Сталінської обласної бібліотеки, яка була заснована в 1926 р. Питання про окрему будівлю для установи піднімалось з 1933 р., проте, будівництво тривало до взяття міста Сталіно німцями. Будівники не мали чіткого архітектурного плану, достатнього фінансування, матеріалів [2, с.15].

Внаслідок нечітких вказівок Головліту, які до того ж часто надходили з запізненням, в регіоні мали місце помилкові вилучення книжок. Проте влада не зважала на об'єктивні обставини та фіксувала подібні дії як «пограбування» бібліотечного фонду, «шкідницьку» та «контрреволюційну діяльність» [1, с.148].

З початком війни, керівництво СРСР поклала на бібліотеки обов'язок опікуватись перш за все питаннями пропаганди, а не порятунком бібліотечних фондів, через що бібліотеки Донбасу евакуйовані не були, а з наближенням лінії фронту – зачинялись. Приміщення бібліотек у тилу використовувались для потреб оборони, що завдало збитків їх фондам. З метою збереження, частина бібліотечних фондів була передана до архівів обкомів Комуністичної України, інша частина переміщена до тайників та підвалів завдяки героїзму робітників бібліотечних установ. Так, працівник Сталінської Обласної бібліотеки М.І. Королькова сховала частину фондів у підвалах, врятував таким чином декілька десятків тисяч книжок. Значна кількість досвідчених бібліотекарів регіону була мобілізована до Червоної Армії та пішла до народного ополчення. У бібліотеках залишались працювати обмежена кількість осіб, які фізично не могли забезпечити повноцінне збереження майна. До того ж фонди, які могли бути використані проти СРСР, підлягали знищенню [10, с.80].

Таким чином, зазначені заходи радянської влади призвели до того, що бібліотечні фонди Донбасу зазнали суттєвих втрат вже на початку війни.

Під час окупації нацистськими військами Сталінська та Ворошиловградська області були включені до зони військового управління, в якій виявленням, вивченням та захопленням «трофейних» цінностей займались «Оперативний штаб Розенберга» та «Батальйон особливого призначення». Книги для окупантів були джерелом для вивчення економіки краю, комуністичної ідеології, зверталась увага на матеріали стратегічного та тактичного значення. З такої позиції й відбувався відбір фондів, зберігалась та частина, яка годилася для утилітарних цілей, решта або відразу підлягала знищенню, або розглядалась як макулатура [3, с.100].

Військова адміністрація не перешкоджала намаганням місцевої інтелігенції відновлювати діяльність закладів культури з практичних міркувань: для задоволення культурних потреб військових, порозуміння з місцевим населенням, проведення агітації та пропаганди. Тому функціонування бібліотек, читалень, після вилучення літератури, в областях військової зони було масовим явищем. Бібліотекари погоджувались на співпрацю з окупантами аби вижити та запобігти розкраданню та знищенню фондів [18, с. 16; 17, с.104].

Діяли читальні та бібліотеки, як для спільного користування цивільних та військових, так й окремого. Так, у Первомайську Ворошиловградської області при повітовому комісаріаті діяла бібліотека виключно для військових, фонди якої складала література німецькою мовою [10, с.104; 13; 15]. Книжки можна було придбати на базарах та навіть книжкових магазинах, які були відкриті переважно в великих містах, так три магазина діяли у Сталіно, один в Маріуполі. Книготоргівля здійснювалась лише за умови спеціального дозволу міської управи, влада усвідомлювала небезпеку в стихійному продажі книжок. Окрім так би мовити «благонадійної літератури» (словники, белетристика та ін.), у книгарнях можливо було придбати нову літературу відкрито пропагандистського характеру [23, с.192-193].

Діяльність бібліотеки в роки нацистської окупації проаналізуємо на прикладі Сталінської Обласної бібліотеки ім. Н.К. Крупської (була перейменована окупантами на Юзівську Центральну бібліотеку).

Військова адміністрація звернула увагу на установу в грудні 1941 р. Для опрацювання фондів бібліотеки були виділені 10 німецьких спеціалістів, якими було виявлено 40 000 екземплярів в основному соціально-економічної та технічної літератури, при тому що довоєнний фонд бібліотеки складав 200 000 примірників. Окупанти зазначали, що частина фонду була знищена більшовицькою владою при відступі, а частину розібрало місцеве населення, що цілком могло відповідати дійсності. Адже рятування книжок не припинилось в окупації, так в Юзівці діяла група добровольців, на чолі з мешканцем міста Г.О. Гусевим, якими було сховано 70 000 книжок. Водночас, населення приймало участь і в розграбуванні бібліотек. Так, 1500 примірників бібліотеки заводу «Азовсталь» в Маріуполі було знайдено в робочих околицях міста. Досить часто населення, наряду з окупантами використовувало книжки для опалення приміщення [4, арк. 12-12 зв.].

У листопаді 1942 р. міська управа Юзівки винесла остаточне рішення про відновлення роботи Центральної міської бібліотеки. Відповідно до внутрішньої документації Оперативного штабу Розенберга, в лютому 1943 р. до Німеччини були відправлені найбільш визначні видання з фондів Юзівської бібліотеки. В бібліотеці залишилось 10 000 томів класики, белетристики, підручників. Після відправки літератури до Німеччини, почалась підготовка до відкриття закладу. Звозилась література, яку знаходили по всьому місту: з дитячої обласної бібліотеки, шкіл, вищих навчальних закладів, підприємств. У березні 1943 р. фонд бібліотеки вже налічував 42 000 книжок, в тому числі 14 000 томів художньої літератури, почали видавати абонементи для військових та цивільних. Бібліотека кілька разів видавала підручники фаховим навчальним закладам на вимогу господарської комендатури, оскільки навчання за старими заборонялось, а навчальна література на 1942-1943 навчальний рік, яку очікували з Києва та Маріуполя не надійшла [14; 16; 4, арк.10-12].

Треба зазначити, що окупаційна влада намагалася певним чином навести порядок у бібліотечній справі регіону, проте виходячи зі своїх інтересів. Спеціалісти провели велику роботу по систематизації фондів бібліотек. Так, у Центральній міській маріупольській бібліотеці були складені алфавітний, топографічний та систематичний

каталоги, переплетено повне видання Великого світового та Радянського атласів у двох томах. Були й поповнення, Центральна міська бібліотека Маріуполя отримала ящик з 200 примірниками книг з Одеси, знайдений в пакувальному приміщенні Маріупольського порту [12; 10, с.119].

Проте питання, які не цікавили місцеву окупаційну владу відповідно не вирішувались. Так, в Юзівській Центральній бібліотеці був відсутній транспорт для перевезення літератури, приміщення не опалювалось. Лише з відкриттям бібліотеки, в березні 1943 р. Юзівська міська управа почала надавати вугілля, проте його кількість була недостатньою. На опалення протягом місяця чотирьохповерхової бібліотеки надавалось не більше 1,5 тонни вугілля [4, арк. 32].

Бібліотеки знаходились під постійним контролем окупаційної влади. Всі робітники ретельно перевірялися міськими управами на лояльність. В обов'язкових документах, що заповнювалися бібліотекарями, зазначалося прізвище, ім'я та по-батькові, дата народження, місце народження, родинний стан, освіта, походження людини, партійність тощо. Робітники постійно вели облікові книги: інвентарну, підзвітних сум та ін. Довгострокова мета таких заходів - постійний контроль за цінностями бібліотек [4, арк.29].

Таким чином, окупація регіону поставила бібліотечні установи Донбасу на службу нацистській ідеології та потребам окупаційної влади. Мережа бібліотечних установ зазнала скорочення, а цінні фонди вивозилися, знищувалися та розграбовувалися.

Втрати бібліотечного фонду регіону склали за різними підрахунками близько 5 мільйонів екз. книжок, станом на кінець 1945 р. на Донбасі були відновлені 460 бібліотек, що складало близько 1/4 всієї кількості установ, які працювали в краї до війни [20, с.45; 11, с.90; 9, с.114].

Радянська влада розуміла, як важливо відновити мережу бібліотечних установ на Донбасі. Бібліотеки мусили виконувати культурно-просвітницьку та мобілізаційну функції, ключове місце в цій роботі посідали масові бібліотеки. Окрім того, регіон повинен був стати прикладом не лише у відновленні промисловості, але й культури. Уже через 19 днів після визволення Ворошиловграда почав працювати читальний зал обласної бібліотеки ім. М. Горького [24, с.83].

З перших днів визволення міст та селищ регіону було розпочато комплекс заходів щодо поновлення роботи бібліотечних установ. У першу чергу, розпочався облік книжкових фондів, книги витягували з підвальних приміщень та готували до подальшої видачі. Основними труднощами, які перешкоджали ефективній роботі бібліотек стали брак приміщень, відсутність кваліфікованого персоналу, нестача коштів [19; 7, арк.2-3].

Практично всі перші роки після окупації найголовнішою проблемою для бібліотек залишалася нестача книг. З метою її вирішення застосовувалися найрізноманітніші заходи. Наприклад, в Красноармійській міській бібліотеці кожен читач, що вступав до бібліотеки, мав принести будь-яку книгу з художньої літератури [7, арк.2-3; 22]. Поширення набуло поповнення бібліотечних фондів за рахунок шефської допомоги. Населення приймало активну участь в відновленні бібліотек. Так, жителі міста Ясинувата самостійно відновили діяльність місцевої бібліотеки: зібрали більше 1500 книг, обладнали приміщення [8, арк. Ззв.]. Допомога йшла з інших регіонів Радянського Союзу: Сибіру, Середньої Азії. Однак, надходили скарги, що багато літератури не доходило до місця призначення. Так, на початку 1945 р. шахтним клубам області були виділені 242 000 екземплярів книг, з яких отримано було лише 100 000. Це пояснюється тим, що література, яка поступала до населеного пункту, особливо художня, розподілялась серед окремих осіб. Велику кількість книг доводилось списувати з фондів через ветхість [26, арк.58; 29, арк.30].

Саме через обмеженість фондів Сталінська область була звільнена від відправки літератури до західних областей УРСР в 1945 р. План для області - 13 000 примірників не був виконаний, вдалось зібрати лише 5 000 книг [25, арк.80; 28, арк.119].

Проте, незважаючи на існуючі проблеми бібліотечні установи регіону поступово налагоджували свою роботу. Сталінська Обласна бібліотека ім. Н.К. Крупської стала центром бібліографічної та методичної роботи в області. Працівники бібліотеки відповідали за створення бібліографічних картотек, списки та підбір літератури за різною тематикою («История происхождения угля»), діяльність бібліотек та хат-читалень, підбирали літературу надавала допомогу освітнім закладам, так на початку 1944 р. Сталінському пединституту було виділено 15 000 книг [6, арк. 3-4, 6-7 зв.].

З метою популяризації читання та шефської допомоги бібліотеки проводили активну культурно-масову роботу: організовували літературні вечори (присвячений творчості І.А. Крилова), читацькі конференції («Восстановление Донбасса после немецкой оккупации»), книжкові виставки («55 лет со дня смерти великого русского писателя Н.Г. Чернышевского»), колективні читки вголос, встановлювали газетні вітрини. Не відставали в цьому відношенні мережа дитячих бібліотек та відділів, співробітники яких допомагали підбирати вчителям літературу для шкільних програм, проводили літературні вікторини та читки для дітей. За 1944 р. в Сталінській області було організовано 142 лекції, 19 літературних вечорів та 390 книжних виставок [5, арк. 1-5 зв.].

Таким чином, напередодні Другої світової війни радянська влада приділяла значну роль розвитку бібліотечної мережі Донбасу, відводячи бібліотекам місце у виховній та ідеологічній роботі з населенням регіону. Початок війни позначився для бібліотечних установ зміною вектору роботи, першочергова роль бібліотек полягала не у збереженні фондів, а піднятті духу патріотизму серед населення. Внаслідок неорганізованої політики евакуації, бібліотечні фонди зазнали втрат ще на початку війни. У роки нацистської окупації бібліотеки працювали переважно для задоволення культурних потреб військових, роль бібліотечних установ у житті пересічних громадян обмежувалася суто ідеологічними чинниками. Протягом 1943-1945 рр. бібліотечна мережа Донбасу незважаючи на проблеми, поступово відновлювалася, оскільки бібліотеки розглядалися владою як важливі культурно-освітні установи регіону, що сприяли відбудовчим процесам загалом.

Список використаної літератури та джерел

1. Андросова С. Л. Культурні процеси в Донбасі в 20–30–ті рр. ХХ ст. : дис. ... канд. іст. наук : спец. 07.00.01 / Світлана Леонідівна Андросова; Донец. нац. ун-т. – Донецьк, 2010. – 296 с. ; Androsova S. L. Kulturni protsesy v Donbasi v 20–30–ti r r. XX st. : dys. ... kand. ist. nauk : spets. 07.00.01 / Svitlana Leonidivna Androsova; Donetsk. nats. un-t. – Donetsk, 2010. – 296 с.

2. Бібліотеки Донеччини: сторінки історії / Донецьк. обл. універс. наук. б-ка ім. Н.К. Крупської. - Донецьк, 2003. – Вип. 2. - 28 с. ; Biblioteku Donechchynu: storinky istorii / Donetsk. obl. univers. nauk. b-ka im. N.K. Krupskoi. – Donetsk, 2003. – Vyp. 2. – 28 с.

3. Грімстед К. П. Доля українських культурних цінностей під час Другої світової війни: винищення архівів, бібліотек, музеїв / К. П. Грімстед, Г. Боряк. – Київ; Львів: Червона калина, 1991. – 120 с. ; Hrimsted K. P. Dolia ukrainiskykh kulturnykh tsinnostei pid chas Druhoi svitovoi viiny: vynyshchennia arkhiviv, bibliotek, muzeiv / K. P. Hrimsted, H. Boriak. – Kyiv; Lviv: Chervona kalyna, 1991. – 120 s.

4. Державний архів Донецької області (далі ДАДО), ф. 1595, оп. 1, spr. 1 ; Derzhavnyi arkhiv Donetskoi oblasti (dali DADO), f. 1595, op. 1, spr. 1

5. ДАДО, ф. 5381, оп. 1, spr. 3 ; DADO, f. 5381, op.1, spr.3.

6. ДАДО, ф. 5381, оп.1. - спр. 7 ; DADO, f. 5381, op.1. - spr. 7.
7. ДАДО, ф. 5381, оп.1.. - спр. 9 ; DADO, f. 5381, op.1. – spr. 9.
8. ДАДО, ф. 5381, оп.1. – спр. 10 ; DADO, f. 5381, op.1. – spr. 10.
9. Дацків І. Б. Втрати Україною історико-культурних цінностей під час Другої світової війни / І. Б. Дацків. – Тернопіль, 2001. – 169 с.; Datskiv I.B. Vtraty Ukrainoiu istoryko-kulturnykh tsinnosteï pid chas Druhoï svitovoi viiny / I.B. Datskiv. – Ternopil, 2001. – 169 s.
10. Добров П. В. Історико-культурні цінності Східної України в роки Великої Вітчизняної війни / П. В. Добров, І. М. Грідіна, В. Є. Калашнікова. – Донецьк : ДонНУ, 2011. – 236 с. ; Dobrov P. V. Istoryko-kulturni tsinnosti Skhidnoi Ukrainy v roky Velykoi Vitchyznianoi viiny / P. V. Dobrov, I. M. Hridina, V. Ye. Kalashnikova. – Donetsk : DonNU, 2011. – 236 s.
11. Донецкая область за 50 лет : статистический сборник. – Донецк, 1967. – 232 с. ; Donetskaia oblast za 50 let : statystycheskyi sbornyk. – Donetsk, 1967. – 232 c.
12. Донецкий вестник. - 1941. - 4 декабря; Donetskiy vestnik. - 1941. - 4 dekabrya.
13. Донецкий вестник. - 1941. - 7 декабря; Donetskiy vestnik. - 1941. - 7 dekabrya.
14. Донецкий вестник. - 1942. - 8 февраля; Donetskiy vestnik. - 1942. - 8 fevralya.
15. Донецкий вестник. - 1942. - 27 ноября; Donetskiy vestnik. - 1942. - 27 noyabrya.
16. Донецкий вестник. - 1943. - 26 марта; Donetskiy vestnik. - 1943. - 26 marta.
17. Дубровіна Л. А. Бібліотечна справа в Україні в ХХ столітті / Л. А. Дубровіна. – Київ, 2009. – 530 с. ; Dubrovina L. A. Bibliotechna sprava v Ukraini v KhKh stolitti / L.A. Dubrovina. – Kyiv, 2009. – 530 c.
18. Коваль М. В. Доля української культури за «нового порядку» / М. В. Коваль // Український історичний журнал. – 1993. – № 11-12. – С. 15-38 ; Koval M. V. Dolia ukraïnskoi kultury za «novoho poriadku» / M. V.Koval // Ukrainskyi istorychnyi zhurnal. – 1993. – № 11-12. – С. 15-38.
19. Красное знамя. – 1944. – 28 января ; Krasnoe znamya. – 1944. – 28 yanvarya.
20. Луганская область за 50 лет: : сборник статистических материалов. – Донецк : Статистика, 1967. – 205 с. ; Luganskaya oblast za 50 let: : sbornik statisticheskikh materialov. – Donetsk : Statistika, 1967. – 205 c.
21. Социалистический Донбасс. – 1941. – 17 июня ; Sotsialisticheskiy Donbass. – 1941. – 17 iyunya.
22. Социалистический Донбасс. - 1945. - 4 апреля ; Sotsialisticheskiy Donbass. – 1945. – 4 aprelya.
23. Титаренко Д. М. Культурні процеси в Україні у роки нацистської окупації (зона військової адміністрації) / Д. М. Титаренко. – Львів; Донецьк, 2014. – 442 с. ; Tytarenko D. M. Kulturni protsesy v Ukraini u roky natsystskoi okupatsii (zona viiskovoi administratsii) / D. M. Tytarenko. – Lviv; Donetsk, 2014. – 442 s.
24. Титаренко О. Ю. Культурне життя на Донбасі у відбудовчий період (1943-1953 рр.) : дис. ... канд. іст. наук: 07.00.01 / Олена Юріївна Титаренко; Запорізький національний університет. – Запоріжжя, 2017. – 288 с. ; Tytarenko O. Yu. Kulturne zhyttia na Donbasi u vidbudovchyi period (1943-1953 rr.) : dys. ... kand. ist. nauk: 07.00.01 / Olena Yuriiivna Tytarenko; Zaporizkyi natsionalnyi universytet. – Zaporizhzhia, 2017. – 288 s.
25. Центральний державний архів громадських об'єднань України (далі ЦДАГО), ф.1, оп.23, спр.1620 ; Tsentralnyi derzhávnyi arkhív hromáds'kykh obiédnan Ukrainy (dali TsDAHO), f.1, op.23, spr.1620
26. ЦДАГО - оп.70, спр.14 ; TsDAHO - op.70, spr.14.
27. ЦДАГО. - спр.167 ; TsDAHO. - spr.167.
28. ЦДАГО. - спр.270 ; TsDAHO. - spr.270.

29. ЦДАГО. - spr.407 ; TsDAHO. - spr.407.

Стаття надійшла до редакції 10.10.2018 р.

Y. Protsenko

LIBRARIES OF DONBASS REGION DURING THE SECOND WORLD WAR

The article is devoted to library establishments on the territory of Donbass during the Second World War. The author concludes that to date the complex study of the library network of the region has not been carried out during the war years. With the help of archival documents and press materials, the author investigates the issue of preserving the library fund and the network of library institutions of the Donbas during the war years, comparing Soviet and Nazi policy with regard to librarianship in the region. The peculiarities of activity of libraries of the region at the beginning of the war, during the Nazi occupation and after the liberation were separated.

It was determined that on the eve of the war, the basis of the library fund of the region was the literature on economics, industry, political literature, libraries were used by the Soviet government for ideological and propaganda purposes. Activities of library establishments during occupation are considered on the example of the Yuzivska' library. After the liberation of the region from occupation, attention was paid to allocations of losses of library funds and restoration of the library network.

Given the multifaceted nature and scope of the topic under consideration, the article does not claim to be an exhaustive analysis of all issues related to the activities of the Donbas libraries during the Second World War. The unexplored issues of librarians' cooperation with the occupants remain, book rescues by the local population and library workers, etc.

Keywords: library, occupation, library fund, Donbass, war.

УДК 94(477.62-2 Мар)"1941/1943"

В.М. Романцов, А.В. Пандазі, А.М. Гузь

ТРАГЕДІЯ ГОЛОКОСТУ В МАРІУПОЛІ ДОБИ НАЦИСТСЬКОЇ ОКУПАЦІЇ

У статті аналізуються недостатньо вивчені аспекти проблеми щодо трагедії Голокосту в Маріуполі в жовтні 1941- вересні 1943 рр. На основі використання документальних джерел, матеріалів з Маріупольського краєзнавчого музею, джерел особового походження та матеріалів усної історії розглядаються питання щодо становища єврейської громади міста в період нацистської. Висвітлюються основні прояви нацистської антисемітської політики: її передумови, причини та наслідки для євреїв міста. З'ясовуються питання щодо ставлення містян до єврейської проблеми під час нацистської окупації. Розкриваються основні вектори допомоги місцевих жителів євреями та визначаються етапи формування історичної пам'яті щодо трагедії Голокосту в Маріуполі.

Ключові слова: німецька окупація, євреї, Голокост, Маріуполь, історична пам'ять.

Однією зі світових катастроф ХХ ст. був Голокост, який супроводжувався мільйонами вбитих євреїв. Не стали виключенням, також, іудеї України, зокрема, Маріуполя, де жертвами кривавого нацистського терору стали тисячі представників єврейської спільноти. Потрібно завжди пам'ятати про цю жахливу трагедію, зберігати